

ความงามของบทโศก: บทวิเคราะห์ “แวร์เธอร์” ของเกอเธ่

กนอมหวล โอเจริญ*

บทคัดย่อ

ในนวนิยายเรื่อง “แวร์เธอร์ระทม” ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอความทุกข์ของตัวละครในฐานะปัจเจกชน และความทุกข์ของตัวละครที่มีต่อสภาวะการดำรงอยู่ของตนเองที่แปลกแยกกับสังคมอย่างงดงามและเป็นเอกภาพกับรูปแบบสุนทรียะด้านการประพันธ์ ซึ่งตรงกับแนวคิดเรื่องความงามของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) อันมุ่งเน้น “ความพึงพอใจอย่างไม่มุ่งผลประโยชน์” ของงานศิลปะ ความงามของบทโศกของแวร์เธอร์เร้าอารมณ์สะเทือนใจ และกระตุ้นอารมณ์ร่วมแก่ผู้อ่าน ทำให้ผู้อ่านสำนึกและประจักษ์ในชะตากรรมอันน่าเศร้าของมนุษย์ จึงก่อให้เกิดสุนทรียะแห่งการรับรสรผลงานชิ้นอีกระดับหนึ่ง

บทนำ : ที่มาของแนวคิด

การที่ตัวละครในงานวรรณกรรมเป็นที่รู้จักของผู้อ่านร่วมสมัยและมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตและการแสดงออกทางความรู้สึกและการแต่งกายของคนร่วมสมัย ดังเช่นแวร์เธอร์ ในนวนิยายเรื่อง “แวร์เธอร์ระทม” (Die Leiden des jungen Werther) ของเกอเธ่นั้น ย่อมต้องมีคุณค่าและความงามบางประการแฝงอยู่ คุณค่าและความ

* รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาเยอรมัน ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

งามทางวรรณศิลป์ดังกล่าวนั้นอยู่ที่ใด คงไม่ใช่อยู่ที่ผู้อ่านสงสารตัวละครเอกซึ่งผิดหวังจากความรักสามเส้าแล้วฆ่าตัวตายเพื่อหนีปัญหารักเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะอาจคล้ายลักษณะของนิยายนำหน้าหรือนิยายประโลมโลกเกินไป และเมื่อดูจากปฏิกริยาของผู้รับงานในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งมีทั้งผู้ชื่นชอบและผู้ต่อต้าน จะเห็นว่า หนึ่งในผู้ชื่นชอบได้แก่ จักรพรรดินโปเลียนมหาราชแห่งฝรั่งเศส ผู้ทรงอ่านนวนิยายเรื่องนี้ถึง 7 ครั้ง และยังทรงโปรดให้ผู้ประพันธ์เข้าเฝ้าพระองค์เพื่อสนทนาเกี่ยวกับนวนิยายเรื่องนี้อีกด้วย นอกจากนี้ นักประพันธ์ชาวเยอรมันสมัยจินตนิยมชื่อ ลุดวิก ทีก (Ludwig Tieck) ได้เขียนบันทึกในปี ค.ศ.1828 เล่าถึงความรู้สึกของตนเมื่อครั้งอ่านนวนิยายเรื่อง "แวร์เธอร์ธอม" เป็นครั้งแรกว่า

"ตอนที่นวนิยายเรื่องนี้ออกพิมพ์ครั้งแรก ผมอายุสิบเจ็ดปี ผมร้องไห้อยู่นานสัปดาห์ มีใจเพราะความรักหรือชะตากรรมของแวร์เธอร์ผู้นำสงสารหากเป็นเพราะผมเศร้าใจ - ที่รู้สึกด้อยค่าว่าเหตุใดผมถึงไม่ได้คิดเช่นเดียวกับเขา และไม่อาจเป็นเหมือนชายผู้นี้ได้ ผมตระหนักดีว่าใครก็ตามที่สามารถสัมผัสรับรู้โลกได้อย่างที่มันเป็นจริง ต้องคิดในลักษณะเดียวกัน"

(อ้างตาม Swales 1987 : 58)

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้อ่านในสมัยเดียวกันกับผู้ประพันธ์รู้สึกสะเทือนใจ เมื่อได้อ่านนวนิยายเรื่อง "แวร์เธอร์ธอม" คำถามที่ตามมาคือ สิ่งใดในตัวตนที่รังสรรค์อารมณ์สะเทือนใจหรือประทับใจแก่ผู้รับงาน นั่นนอน ตามขนบของงานวรรณกรรมคงต้องเป็นทั้งเนื้อหาและรูปแบบ รวมทั้งสุนทรียศาสตร์ทางการประพันธ์ของผู้แต่งที่สอดคล้องกันจนเกิดสมดุลภาพและความงดงาม แต่เหตุใดความโคกและความตายของตัวละครจึงมีความงดงาม และความงดงามนั้นอยู่ที่ใด ผู้เขียนมีสมมติฐานว่า ความงดงามของบทโคกมีอยู่สองลักษณะ คือ ความโคกที่เกิดจากความทุกข์ของตัวละครในฐานะปัจเจกชน และความโคกที่เกิดจากความทุกข์ของตัวละครที่มีต่อสภาวะการดำรงอยู่ของตนเองที่แปลกแยกกับสังคม บทความจะ

หาคำตอบว่า สมมติฐานดังกล่าวเป็นจริงหรือไม่ และนำเสนอด้วยว่าผู้ประพันธ์มีวิธีนำเสนอบทโศกโหงดงามด้วยวิธีใด

แนวคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์ของโลกตะวันตก

สิ่งที่ทราบกันดีว่า ได้มีการถกเถียงเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ในหมู่นักคิดมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ โดยรวมถึงกวีศาสตร์ (Poetik) ซึ่งเป็นแขนงหนึ่งของสุนทรียศาสตร์ ตามปกตินักประพันธ์และกวีเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์และผลิตผลงานตามแนวของกวีศาสตร์ ส่วนแนวคิดเรื่องสุนทรียศาสตร์ทางวรรณศิลป์อยู่ในความสนใจและขอบข่ายงานของนักคิดหรือปรัชญาเมธี แต่การจะแบ่งให้ศาสตร์ทั้งสองแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดคงทำไม่ได้ ดังเช่นในวรรณคดีเยอรมันซึ่งส่วนใหญ่มีเนื้อหาแฝงแนวคิดเชิงปรัชญา นักประพันธ์เยอรมันหลายคนเป็นทั้งนักเขียนและนักคิดในเวลาเดียวกัน ดังเช่น เลสซิง (Lessing) หรือ ชิลเลอร์ (Schiller) เป็นต้น

คำนิยามที่มักใช้กันยิ่งกว่าคำว่ากวีศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ ได้แก่ สุนทรียศาสตร์แบบตอบสนอง (Heteronomieästhetik) และสุนทรียศาสตร์แบบอิสระ (Autonomieästhetik) คำถามที่ถามเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์แบบตอบสนองก็คือ ศิลปะควรมีจุดมุ่งหมายหรือตอบสนองความต้องการของสิ่งอื่นนอกขอบข่ายของศิลปะหรือไม่ และควรมีอิทธิพลต่อมนุษย์ในรูปแบบใด ส่วนสุนทรียศาสตร์แบบอิสระมุ่งไปที่คำถามว่า ศิลปะควรมีจุดมุ่งหมายของตนเองและสร้างโลกของตนไปด้วยในเวลาเดียวกันหรือไม่ ตามประวัติศาสตร์ที่มีมาสังเกตได้ว่า ส่วนใหญ่แนวคิดของแนวสุนทรียศาสตร์แบบตอบสนองมักจะชี้นำสุนทรียศาสตร์แบบอิสระเสมอมา (Jost Schneider 2000 : 89)

ตามแนวคิดสุนทรียศาสตร์แบบตอบสนองความต้องการของศาสตร์อื่น ซึ่งได้แก่ ศาสนา ปรัชญา การสอน จิตวิทยา และจริยธรรมทางการเมือง จะเห็นได้จากตัวอย่างมากมาย อาทิ งานประพันธ์หลายชนิดมีต้นกำเนิดมาจากบทสวดและเพลงร้องในโบสถ์ เมื่อพัฒนาไปสู่สุนัวนิยายหรือบทละคร เนื้อหายังคงเกี่ยวเนื่องกับศาสนา และคำสอนต่างๆ จวบจนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 เช่นเดียวกัน งานวรรณกรรม

ก็ตอบสนองจุดมุ่งหมายของผู้ประพันธ์และสังคมในลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น “นิทานอิสป” (Fabeln) ของชิลเลอร์ ซึ่งสะท้อนแนวคิดเชิงปรัชญา “เกมลูกแก้ว” (Das Glasperlenspiel) ของแฮร์มันน์ เฮสเซ่ มีจุดมุ่งหมายในการอบรมสั่งสอน หรือ เรื่อง “มาลินา” (Malina) ของอิงเงบอร์ก บัคมันน์ (Ingeborg Bachmann) ซึ่งสะท้อนสภาวะทางจิตใจของตัวละครเอกอย่างละเอียดและเป็นการมองลึกลงไปในสภาพทางจิตวิทยาของตัวละครดังนี้ เป็นต้น

ผู้เขียนสนใจแนวคิดสุนทรียศาสตร์แบบอิสระในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดเกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์ซึ่งมีมาแต่ดั้งเดิม ด้วยเหตุที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและมุมมองที่มีต่อ “ความงาม” (Schönheit) “ความไร้ประโยชน์” (Nutzlosigkeit) “ความเป็นอุดมคติ” (Utopia) และ “ความบันเทิง” (Unterhaltung) ของงานศิลปะ ตามแนวคิดเกี่ยวกับ “ความงาม” ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้น ศิลปะมีหน้าที่รังสรรค์สิ่งงดงาม และโลกซึ่งถือว่าพระเป็นเจ้าทรงสร้างสรรค์ย่อมมีความงดงาม ด้วยเหตุนี้ ศิลปินควรมีหน้าที่สะท้อน “ความสวยงามของธรรมชาติ” (Naturschönheit) ออกมาในงานของตนให้ถูกต้องตามความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้ การสะท้อนภาพความงดงามของธรรมชาติจึงตอบสนองมโนทัศน์ทางศาสนาหรือมโนทัศน์ทางปรัชญา ความงามลักษณะนี้จึงเป็นสุนทรียศาสตร์แบบตอบสนองส่วนความคิดเรื่อง “ความงาม” ในฐานะเป็นสุนทรียศาสตร์แบบอิสระที่ยกย่องความงามว่าเป็นผลผลิตที่แท้จริงของศิลปะเพิ่งเริ่มมีขึ้นในสมัยภูมิธรรม (Age of Enlightenment) และในช่วงที่เกิดการเปลี่ยนแปลงจากยุคภายใต้การปกครองของศาสนจักรมาสู่ยุคของขบวนการปฏิวัติหนึ่ง ในจำนวนบุคคลสำคัญที่จุดประกายแนวคิดนี้ ได้แก่ ปรัชญาเมธีชาวเยอรมันชื่ออิมมานูเอล ค้านท์ (Immanuel Kant ค.ศ.1728 – ค.ศ.1804) เขาได้เขียนทฤษฎีเสนอแนวคิดดังกล่าวไว้ใน “วิพากษ์พลังตัดสินใจ” (Kritik der Urteils kraft) เมื่อปี ค.ศ.1790 ซึ่งนักประพันธ์และนักคิดของเยอรมันได้ถือเป็นแบบอย่าง ดังเช่น เกอเธ่ (Goethe) ชิลเลอร์ (Schiller) และวิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลท์ (Wilhelm von Humboldt) ค้านท์ได้นิยามคำ “ความงาม” ว่าไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์บางอย่างของโลก (สิ่งที่พระเจ้าทรงสร้างสรรค์) แต่ทว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้

รับเกิด “ความพึงพอใจอย่างไม่มุ่งประโยชน์” (Interessenloses Wohlgefallen) สิ่งที่ทำให้พึงพอใจนั้นอาจจะมียุ่จริงหรือไม่มีอยู่จริงก็ได้ เพราะคำว่า “ความพึงพอใจ” มิใช่ความพึงพอใจที่เกิดจากประสบการณ์ทางผัสสะ เช่น ความรู้สึกยินดีหรือรู้สึกอร่อยเมื่อได้ชิมอาหารถูกปาก แต่ทว่าเป็นความพึงพอใจทางด้านปัญญา อันรวมถึงการกระทำซึ่งมาจากพลังรับรู้ยังมีเหตุผล คำนี้ที่ได้กล่าวยืนยันว่า

“บางครั้งเราพอใจกับอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งที่เรากำลังเสพเสวยอยู่ก็เพื่ออารมณ์นั้นเท่านั้น ความรู้สึกพอใจในอารมณ์โดยไม่หวังผลอื่นใด (นอกเหนือไปจากอารมณ์นั้น) นั้นแหละคือลักษณะเบื้องต้นของประสบการณ์ทางสุนทรียะ”

(สุขาวณ์ พลอยชุม 2534 : 4)

แนวคิดของคำนี้ที่เกี่ยวกับคำนิยามของ “ความงาม” นี้ บว่าได้ขยายขอบเขตของสุนทรียศาสตร์ออกไปให้กว้างขึ้น การสร้างความพึงพอใจอย่างไม่มุ่งประโยชน์จึงเป็นจุดมุ่งหมายเฉพาะของศิลปะซึ่งสามารถเปิดรับสิ่งที่ไม่ใช่ความดีงามทางจริยธรรมหรือสิ่งที่เป็นแบบแผนของศาสนาหรือเป็นประโยชน์ทางการเมืองเข้ามาได้ ดังนั้น นักประพันธ์ในสมัยสัญลักษณ์นิยมและเอ็กซ์เพรสชันนิสม์จึงได้นำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้กับการสร้างสรรค์ “ความพึงพอใจอย่างไม่มุ่งประโยชน์” ในงานศิลปะ โดยนำเสนอความน่าเกลียด ความโหดร้าย ความน่าขยะแขยง ความทุกข์โศก และความชั่วร้ายไว้ในงานศิลปะด้วย (Jost Schneider 2000 : 97 – 98)

ผู้เขียนพบว่า นักวรรณคดีบางกลุ่มมองสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงแนวคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับความงามต่างไป ดังเช่น ในหนังสือวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ได้กล่าวว่

“นับแต่สมัยโรแมนติกในยุโรป คือตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทฤษฎีเกี่ยวกับความงามได้ผันแปรไปเนื่องจากสภาพความเป็นอยู่ของ

มนุษย์และเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เช่น การปฏิวัติใหญ่ในประเทศฝรั่งเศส สงครามนโปเลียน และความเปลี่ยนแปลงสภาพชีวิตเนื่องจากอุตสาหกรรม ที่ว่าทฤษฎีเกี่ยวกับความงามผันแปรไปนั้น คือมีการขยายปริมาณแหล่งความงามให้ครอบคลุมไปถึงสิ่งที่แต่เดิมไม่เคยมีใครเห็นความงาม เช่น ความมหัศจรรย์ของงาช้างของขุนเขา ความกว้างใหญ่ไพศาลเป็นอจินไตยของท้องฟ้าและมหาสมุทร ความอุทวิวิธนาการ ความเจ็บปวดรวดร้าว ความพิลึกกึกกือ และความน่าขันแต่ก่อนเข้าใจกันว่าเป็นความซีริวิห่อของชีวิต ซึ่งเป็นลักษณะที่ขัดแย้งกับความงามโดยตรง"

(วิทย์ ศิวะศรียานนท์ 2541 : 138 – 139)

อย่างไรก็ดี เห็นได้ว่าความงามในวรรณศิลป์มิใช่หมายถึงความสวยงามหรือความถูกต้องทางศีลธรรมและตามแบบแผนของขนบนิยมต่อไป หากหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ผู้ประพันธ์ "พึงพอใจอย่างไม่มุ่งประโยชน์" และแสดงออกให้ผู้อ่านรับรู้และเห็นในความงามตรงนั้น

สุนทรียะแห่งความศอกในงานวรรณกรรม

ในหนังสือวรรณคดีศึกษา กล่าวถึงความศอกหรืออารมณ์สะเทือนใจไว้ดังนี้

"สุนทรียะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของวรรณคดีก็คือ จะต้องให้อารมณ์สะเทือนใจ (emotion) อารมณ์สะเทือนใจเป็นหัวใจของศิลปวรรณกรรมวรรณกรรมชิ้นใดที่ไม่ก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจก็นับว่าเป็นวรรณศิลป์นอกเหนือจากก่อให้เกิดอารมณ์แล้วก็ต้องยกระดับจิตใจของผู้อ่านให้สูงขึ้น ให้ผู้อ่านมีความรู้สึกคล้อยตามและเห็นด้วย เป็นการถ่ายทอดความนึกถึงและจินตนาการของกวีไปสู่ผู้อ่าน..."

(ชดสฺฐณี สินธุสิงห์ 2538 : 80)

จะเห็นได้ว่า อารมณ์สะท้อนใจที่กล่าวถึงในข้อความข้างต้นมาจากทฤษฎีละครโศกนาฏกรรมของอริสโตเติลที่เน้นว่า บทละครโศกนาฏกรรมต้องทำให้ผู้ดูมีจิตใจบริสุทธิ์โดยได้รับการชำระล้างจากอารมณ์สังสารและความกลัวที่มีต่อตัวละครในสมัยต่อมาความนิยมละครโศกนาฏกรรมของกรีกลดลง แนวคิดเรื่องการยกระดับจิตใจจากการชำระล้างด้วยความสังสารและความกลัวก็จางหายไป แต่อารมณ์โศกและอารมณ์สะท้อนใจยังเป็นหัวใจของวรรณศิลป์อยู่ เจตนา นาควัชระ ได้ตั้งประเด็นคำถามไว้ว่า

“เหตุใดศิลปกรรมที่ทำให้เราโศกเศร้าจึงนับได้ว่าเป็นสิ่งบันเทิง เป็นไปได้หรือไม่ที่วามมนุษย์ปุถุชนมีความโหดเหี้ยมอยู่ในกมลสันดาน จึงพร้อมที่จะรับความทุกข์ยากของผู้อื่นมาเป็นสิ่งบันเทิงของตน”

(เจตนา นาควัชระ 2521 : 99)

จากนั้นก็ให้คำตอบซึ่งผู้เขียนเห็นว่าคล้ายกับความรู้สึกบางส่วนที่ผู้ดูละครโศกนาฏกรรมของกรีกได้รับ กล่าวคือ

“อารมณ์โศกที่เกิดจากศิลปะที่ประณีตตั้งอยู่บนรากฐานทางอารมณ์ที่แตกต่างออกไปจากการต่อสู้ระหว่างคนกับตัวกระต๊อง เพราะอารมณ์โศกเป็น “อารมณ์ร่วม” นั่นก็คือ ผู้ดูหรือผู้อ่านเอาตัวของตัวเข้าไปผูกพันกับชะตากรรมของตัวละคร ความรู้สึกร่วมซึ่งมักจะเป็นไปในรูปของความเห็นอกเห็นใจจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของอารมณ์โศก”

(เจตนา นาควัชระ 2521 : 100)

ในหนังสือ **ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ** ได้กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของประสบการณ์ทางสุนทรียะว่า เป็นประสบการณ์ที่ทำให้กิจกรรมในชีวิตจริงของมนุษย์ได้หยุดพักชั่วคราว เมื่อดูละครผู้ดูรู้ว่าเรื่องที่กำลังดูอยู่นั้นเป็นสิ่ง

สมมติ ผู้ดูจึงรู้สึกผ่อนคลายแล้วเริ่มมีความรู้สึกนึกคิดไปตามเรื่องราวที่กำลังดูและรู้สึกเพลิดเพลินแม้เป็นเรื่องเศร้า ความเพลิดเพลินนี้เป็นความเพลิดเพลินที่ “ไร้หังการ” (non-egoistic) จึงทำให้ผู้ดูผ่อนคลายเนื่องจากได้พักพ้นจากความตึงเครียดของอารมณ์ในชีวิตจริงนั่นเอง (สุเชาว์ นพอมชฌน์ 2534 : 8 – 9)

ในการสร้างอารมณ์ร่วมให้แก่ผู้ดูหรือผู้อ่านจำเป็นที่กวีหรือผู้ประพันธ์งานต้องมีศิลปะในการนำเสนอหรือในการแสดงออก ทั้งเนื้อหา รูปแบบ แนวคิด และถ้อยคำ เพราะบางครั้งอาจไม่ใช้ลักษณะของตัวละครเพียงอย่างเดียวที่ทำให้ผู้ดูหรือผู้อ่านสงสาร หากเป็นแนวคิดหรือความไพเราะของถ้อยคำที่ผู้ประพันธ์บรรจงเรียบเรียง หรือเป็นทั้งสองอย่างรวมกันก็เป็นได้

ความงามของบทโศก : บทวิเคราะห์ “แวร์เธอร์”

ความหมายของ “บทโศก” ในที่นี้มีขอบเขตกว้าง มิใช่เป็นเพียงความโศกเศร้าทำให้ตามความหมายของคำเท่านั้น หากรวมถึงความทุกข์ระทมใจ ความกลัดกลุ้มใจ และความคับแค้นใจที่สร้างความเศร้าให้แก่ตัวละคร ผู้เขียนใคร่แบ่งลักษณะของความทุกข์ที่สร้างความเจ็บปวดทางจิตใจให้แก่ตัวละครเอกของนวนิยายเรื่อง “แวร์เธอร์ระทม” เป็นสองลักษณะดังนี้

1. ความทุกข์ของปัจเจกชน
2. ความทุกข์ที่มาจากความแปลกแยกกับสังคม

ความทุกข์ของปัจเจกชน

นวนิยายเรื่อง “แวร์เธอร์ระทม” นำเสนอชะตากรรมของตัวละครอย่างละเอียด โดยเริ่มจากช่วงเวลาที่เขาออกจากบ้าน จากเพื่อนสนิท มาพบความรัก และมาประสบปัญหาหกรักสามแล้วฆ่าตัวตาย ดูอย่างผิวเผินเหมือนผู้ประพันธ์ต้องการสะท้อนเรื่องความทุกข์ระทมของชายหนุ่มผู้นำสงสารผู้หนึ่ง ดังนั้นผู้อ่านจึงตั้งคำถามว่า ทำไมเพียงผิดหวังเพราะความรักจำเป็นต้องจบชีวิตตนเองด้วยเล่า การด่วนสรุปว่าเป็นเรื่องโง่เขลาคงจะง่ายเกินไป ดังนั้นการค้นหาคำตอบคงต้อง

พิจารณาตัวละครในฐานะปัจเจกชนอย่างละเอียด เหมือนหนึ่งเป็นแพทย์วินิจฉัยคนไข้ว่าสาเหตุของอาการป่วยไข้หรือสาเหตุของการฆ่าตัวตายของตัวละครเกิดมาจากสิ่งใด

"แวร์เธอร์" เป็นชายหนุ่มที่ได้รับอิทธิพลของยุคสมัยผู้รักอิสระ ชื่นชมธรรมชาติ รักวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของเด็กและชาวบ้าน และไม่ชอบการทำงานเป็นหลักแหล่ง เพราะเขาเห็นว่าสิ่งดังกล่าวเป็นการพันธนาการมนุษย์ให้ติดอยู่กับที่และเกิดความจำเจ เขาชอบเดินทางเร่ร่อนไปเรื่อยๆ และตีใจที่ได้จากบ้าน ดังเช่น ในจดหมายเริ่มเรื่องของนวนิยายลงวันที่ 4 พ.ย. 1771 ซึ่งแวร์เธอร์เขียนถึงวิลเฮล์ม (Wilhelm) เพื่อนสนิทว่า

Wie froh bin ich, daß ich weg bin ! Bester Freund, was ist das Herz des Menschen ! Dich zu verlassen, den ich so liebe, von dem ich unzertrennlich war, und froh zu sein ! Ich weiß, Du verziehst mir's. Waren nicht meine übrigen Verbindungen recht ausgesucht vom Schicksal, um ein Herz wie das meine zu ängstigen ?

(Goethe : 7)

ข้าตีใจยิ่งนักที่ได้จากมา สหายรัก ใจมนุษย์นี้เป็นโฉนหนอ ข้าทิ้งท่าน สหายซึ่งข้ารักมากอย่างไม่อยากพรากจากกัน แล้วยังรู้สึกดีใจได้อีก แต่ข้ารู้ว่าท่านต้องยกโทษให้ และมิใช่พันธะผูกพันต่าง ๆ นานาที่ชะตากรรมลิขิตดอกหรือ ที่ทำให้หัวใจของข้าหวั่นวิตก

(ถนอมนวล โอเจริญ : 14)

พันธะผูกพันต่าง ๆ รอบตัวแวร์เธอร์เป็นเหตุผลสำคัญประการแรกที่เขาต้องการหลีกหนี แต่ทว่าในใจของเขาตระหนักดีว่า เขาไม่สามารถหลบหนีไปได้มากนัก เพราะว่าชะตากรรมของมนุษย์นั้นมีขอบเขตจำกัด ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เขาเศร้าใจเพราะต้องใช้ชีวิตอยู่ในสภาวะที่มีขอบเขตจำกัดเช่นนี้ ดังจดหมายลงวันที่ 22 พ.ค.

Daß das Leben des Menschen nur ein Traum sein, ist manchem schon so vorgekommen, und auch mit mir zieht dieses Gefühl immer herum. Wenn ich die Einschränkung so ansehe, in welche die tätigen und forschenden Kräfte des Menschen einsperrt sind, wenn ich sehe, wie alle Wirksamkeit dahinaus läuft, sich die Befriedigung von Bedürfnissen zu verschaffen, die wieder keinen Zweck haben, als unsere arme Existenz zu verlängern, und dann, daß alle Beruhigung über gewisse Punkte des Nachforschens nur eine träumende Resignation ist, da man sich die Wände, zwischen denen man gefangen sitzt, mit bunten Gestalten und lichten Aussichten bemahlt.

(Goethe : 13)

ที่ว่าชีวิตมนุษย์เป็นเพียงความฝัน หลายคนคงตระหนักแก่ใจ ข้าเองก็รู้สึกเช่นนั้นดูกัน ยามที่ประจักษ์ว่าพลังสร้างสรรค์ของมนุษย์ต้องหยุดชะงัก เพราะมนุษย์อยู่ในสภาวะที่มีขอบเขตจำกัด ยามที่ข้าเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นด้วยน้ำพักน้ำแรงและจากความสามารถนั้น ล้วนแล้วแต่เพื่อสนองกิเลสปรารถนาของตน ซึ่งไม่ได้มีคุณประโยชน์ใด นอกจากจะยึดสภาวะไร้สุขของมนุษย์ให้ยาวออกไปอีกเท่านั้น และเมื่อมนุษย์ประจักษ์ว่า ความพึงพอใจที่เขาตั้งหน้าตั้งตาค้นคว้าได้มาถึงจุดหนึ่งซึ่งต้องยอมรับสภาพเป็นจริงอย่างเศร้าสร้อย ทั้งนี้เพราะมนุษย์ถูกจับขังให้มันอยู่ภายในห้องที่มีฝาผนังซึ่งแต่งแต้มวาดภาพสีสันและทิวทัศน์บรรเจิดจำต่าง ๆ ล้อมรอบนั่นเอง

(ถนอมนวล โอเจริญ : 25)

แวร์เนอร์มีโลกส่วนตัวและมีอารมณ์อ่อนไหวรุนแรง เขาตัดสินใจและมองโลกรอบตัวด้วยหัวใจมากกว่าเหตุผล เขาเลือกมองธรรมชาติตามสภาวะทางอารมณ์ หรือเลือกอ่านวรรณกรรมที่เหมาะสมกับความรู้สึกในหัวใจทั้งสิ้น ยามที่เขาสุขธรรมชาติงดงาม แต่ยามเขาเศร้า ธรรมชาติก็โหดร้ายเป็นอันตรายต่อมนุษย์ เขาเลือกอ่านโฮเมอร์เมื่อเขามีสุข และอ่านมหากาพย์ออสเซียนยามหัวใจระทมทุกข์ ด้วยเหตุที่แวร์เนอร์มีอารมณ์อ่อนไหวทำให้เขารักลือเทด้วยจิตและวิญญาณ แต่

เมื่อประจักษ์ว่ารักนี้ต้องห้าม ทั้งด้านศีลธรรมและกฎเกณฑ์ทางสังคม แวร์เซอ์จึงระทมทุกข์และรำให้ตั้งในจดหมายที่เขาเขียนถึงวิลเฮล์มดังนี้

21. August
Umsonst strecke ich meine Arme nach ihr aus, morgens, wenn ich von schweren Träumen aufdämmere, vergebens suche ich sie nachts in meinem Bette, wenn mich ein glücklicher, unschuldiger Traum getäuscht hat, als säiß' ich neben ihr auf der Wiese und hielt' ihre Hand und deckte sie mit tausend Küssen. Ach, wenn ich dann noch halb im Taumel des Schlafes nach ihr tappe und drüber mich ermuntere – ein Strom von Tränen bricht aus meinem gepreßten Herzen, und ich weine trostlos einer finstern Zukunft entgegen.

(Goethe : 53)

21 สิงหาคม

ทุกเช้าข้าตกใจตื่นจากฝันร้าย เอามือความหวนนางข้างกาย แต่ไร้ผล ยามค่ำคืนข้ามองนางบนเตียงเพราะฝันอย่างมีสุขว่า ข้านั่งอยู่กับนางบนทุ่งหญ้า ได้จับมือนางขึ้นมาจุมพิตพันครั้ง แต่ก็ไร้ผลเช่นกัน โอ้หนอ ยามข้าเอื้อมมือความหวนนางขณะสะลึมสะลือแล้วรู้สึกสุขสดชื่น – ธารน้ำตาของข้าไหลหลั่งออกมาจากหัวใจที่ถูกบีบคั้น ข้ารำให้อย่างสิ้นหวังกับอนาคตอันมืดมน

(ถนอมนวล โอเจริญ : 88)

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า แวร์เซอ์เศร้าใจที่เห็นว่ามนุษย์อยู่ภายใต้สภาวะที่มีขอบเขตจำกัด ในความคิดของเขา การจะหลุดพ้นจากสภาวะนี้ได้คือความตายเท่านั้น ดังเช่นที่เขาเขียนถึงวิลเฮล์มและบอกเป็นนัยของการฆ่าตัวตายตั้งแต่ในจดหมายฉบับแรก ๆ ก่อนที่เขาจะพบลือทเทเสียอีก ซึ่งมีใจความดังนี้

*- ja, der ist still und bildet auch seine Welt aus sich selbst und ist auch glücklich, weil er ein Mensch ist. Und dann, so eingeschränkt er ist, hält er doch

immer im Herzen das süße Gefühl der Freiheit, und daß er diesen Kerker verlassen kann, wann er will."

(Goethe : 14)

นืออย่างไรเล่า ผู้มีความสงบสุขสร้างโลกด้วยตนเอง เขามีความสุขเพราะเขาเป็นมนุษย์ผู้หนึ่งถึงแม้จะอยู่ภายใต้สภาวะที่มีขอบเขตจำกัด แต่ในใจของเขาม้อม้อมด้วยรสชาติอันอ่อนหวานของเสรีภาพอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะเขารู้ดีว่า เขาจะออกจากที่กักขังนั้นเมื่อใดก็ได้ตามที่ต้องการ

(ถนอมนวล โอเจริญ : 26)

ประโยคที่บอกว่า "ถึงแม้จะอยู่ภายใต้สภาวะที่มีขอบเขตจำกัด แต่ในใจของเขาม้อม้อมด้วยรสชาติอันอ่อนหวานของเสรีภาพอยู่เสมอ" ให้ความหมายเป็นนัยว่า มนุษย์สามารถออกจากความทุกข์ที่ถูกกักขังได้ด้วยความตายเมื่อไรก็ได้ ความคิดเรื่องฆ่าตัวตายจึงอยู่ในความคิดของแวร์เนอร์มาตั้งแต่ต้น แวร์เนอร์ค้นหาตัวตนในโลกกว้างและพบสิ่งที่เติมเต็มให้แก่ชีวิตของเขา ซึ่งได้แก่ความรักที่เขามีต่อลือทเท เขาทุ่มเทความรักที่หลังไหลมาจาก "หัวใจ" และกระทำตามที่หัวใจเรียกร้องโดยไม่สนใจชนบประเพณี ศีลธรรมจรรยา หรือกฎกติกาของสังคมว่ารักนี้ต้องห้าม เพราะลือทเทมีเจ้าของแล้ว แวร์เนอร์เห็นว่าความรักสามารถทำให้เขามีอิสระและสามารถทำให้เขาหลุดพ้นจากอติภาวะอันมีขอบเขตจำกัดของมนุษย์ได้ เขายกย่องความรักสูงส่งเท่ากับศาสนา เมื่อเขาผิดหวังจากความรัก เขารู้สึกท้อแท้สิ้นหวังและกลางแคลงใจในศาสนา เขารู้สึกถูกทอดทิ้งจากพระเป็นเจ้า ศาสนามีอาจเป็นที่พึ่งและปลอบประโลมจิตวิญญาณที่ระทมทุกข์ได้ ดังเช่นเขาร่ำเพ็งรำพันว่า

"Mein Gott ! Mein Gott ! Warum hast du mich verlassen ?"

(Goethe : 86)

พระเจ้าของข้าพระองค์ พระเจ้าของข้าพระองค์ ไฉนทรงทอดทิ้งข้าพระองค์เสีย

(คัดจากพระคริสตธรรมใหม่ 1983 : 128)

แต่บางครั้งดูเหมือนเขาหันกลับมามองดูตนเองและยอมรับว่าตนเองโง่เขลา ทว่าก็เป็นเพียงชั่วขณะเดียวนั้น ดังเช่นในจดหมายลงวันที่ 30 ส.ค.

Unglücklicher ! Bist du nicht ein Tor ? Betriegst du dich nicht selbst ? Was soll diese tobende, endlose Leidenschaft ?

(Goethe : 55)

แวร์เธอร์ผู้ไร้สุข เจ้ามิใช่คนโง่หรือ เจ้าไม่ได้หลอกลวงตัวเองอยู่หรือ ความปรารถนาอันแรงกล้าที่โถมมาอย่างไม่หยุดหย่อนนี่คืออะไรกัน

(ถนอมนวล โอเจริญ : 92)

แวร์เธอร์กระเสือกกระสนดิ้นรนเพื่อให้ความรักสมหวัง แต่ทว่าดูเหมือนยิ่งเขาปรารถนา เขายังระทมทุกข์มากขึ้นตามลำดับ จนไม่อาจทนความทุกข์เพราะผิดหวังได้อีกต่อไป เขากล่าวลาวิลเฮล์มว่า

Adieu ! Ich sehe dieses Elendes kein Ende als das Grab.

(Goethe : 55)

ลาก่อนนะ ข้ามองไม่เห็นจุดจบของความทุกข์นอกจากหลุมฝังศพ

(ถนอมนวล โอเจริญ : 93)

จึงอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า เวิร์เธอร์เศร้าและระทมทุกข์เพราะไม่ได้มีหวังจากความรักเพียงประการเดียว แต่เป็นเพราะเขาพ่ายแพ้ต่ออารมณ์อ่อนไหวและรุนแรงที่มีมากเกินไปที่เขาจะควบคุมได้ เขาพ่ายแพ้ต่อโลกที่ถูกจองจำด้วยศีลธรรมจรรยา

และกฎระเบียบทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตีกรอบซ้ำเติมให้แก่สภาวะที่มีขอบเขตจำกัดอยู่แล้วเข้าไปอีก ทุกข์ของแวร์เนอร์จึงเป็นทุกข์ที่เกิดจากการต่อสู้ระหว่างโลกภายในจิตใจและโลกภายนอกกรอบด้าน ดูเหมือนว่าโลกภายนอกนั้นแข็งแกร่งกว่าและมั่นคงกว่าจึงเป็นฝ่ายชนะ ชะตาชีวิตอันรันทดของแวร์เนอร์ถึงแม้เป็นปัจเจกชนผู้หนึ่งก็ตาม หากมองในมิติที่กว้างออกไปจะเห็นว่า มนุษย์คนใดก็ตามที่มีอารมณ์อ่อนไหวและมีความคิดเฉกเช่นแวร์เนอร์ผู้นี้ก็ต้องพ่ายแพ้ต่ออารมณ์ตนเองและโลกภายนอกเช่นกัน ความรู้สึกที่เกิดจากความสงสารตัวละครเอก ซึ่งอันที่จริงผู้รับงานนั้นก็อาจสงสารตนเองไปด้วย ก่อให้เกิดความสะเทือนใจและมีอารมณ์ร่วม เราจึงอาจกล่าวได้ว่านี่คืออารมณ์ประณีตที่ศิลปะมีผลกระทบต่อจิตใจของผู้รับงาน นับได้ว่าเป็นสุนทรียศาสตร์การรับงานอย่างหนึ่ง

ความทุกข์ที่มาจากความแปลกแยกกับสังคม

ผู้เขียนนิยามคำจำกัดความของ “สังคม” ให้แคบลงกว่าโลกภายนอกกรอบด้านที่กล่าวมาข้างต้น “สังคม” ในที่นี้หมายถึง สังคมของชนชั้นสูงหรือของคนที่มีการศึกษาที่แวร์เนอร์พบเห็นและคบหาสมาคมด้วยขณะที่เขาทำงานหรือที่เขาพูดคุยสนทนา ถึงแม้เกอเซ่ไม่ได้ต้องการจะวิพากษ์วิจารณ์คนในสังคมชั้นสูง แต่ผู้อ่านสังเกตได้ว่า ความทุกข์ระทมของแวร์เนอร์มิได้มาจากสาเหตุส่วนตัวเท่านั้น หากเพราะว่าแวร์เนอร์เป็นคนรุ่นใหม่ของเยอรมันในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ผู้ได้รับอิทธิพลจากภูมิปัญญาของสมัย “พายุและแรงผลักดัน” (Sturm und Drang) ซึ่งเป็นสมัยที่ศิลปะวิพากษ์วิจารณ์การนำเหตุผลมาอ้างอย่างพร่ำเพรื่อโดยไม่สนใจด้านอารมณ์และความรู้สึก อีกทั้งยังตำหนิการแบ่งชนชั้นในสังคม อีกทั้งจึงวิยจรรมจอมปลอมของข้าราชการบริพารในราชสำนัก

แวร์เนอร์ผู้มีโลกส่วนตัวและรับรู้โลกด้วยความรู้สึก จึงรู้สึกเคืองคว่างในโลกไร้จิตวิญญาณเช่นนี้ เขาจะรู้สึกสบายใจเมื่อได้อยู่กับชาวบ้านธรรมดาที่ยังใช้ชีวิตเหมือนคนรุ่นก่อนๆ ดังเช่นข้อความในจดหมายลงวันที่ 12 พ.ค.

Es vergeht kein Tag, daß ich nicht eine Stunde da sitze. Da kommen dann die Mädchen aus der Stadt und holen Wasser, das harmloseste Geschäft und das nötigste, das ehemals die Töchter der Könige selbst verrichteten. Wenn ich da sitze, so lebt die patriachalische Idee so lebhaft um mich, wie sie, alle die Altväter, am Brunnen Bekanntschaft machen und freien....

(Goethe : 10)

ไม่มีแม้สักวันที่ข้ามิได้มานั่งที่นี้ราวหนึ่งชั่วโมง ที่บริเวณนี้หญิงสาวในเมืองจะพากันมาตักน้ำ เป็นงานธรรมดาแต่ทว่าจำเป็นที่สุด แม้ราชธิดาของกษัตริย์ก็ทรงเคยปฏิบัติเช่นนี้มาแล้วในอดีต ระหว่างที่ข้านั่งอยู่ที่นี้ ภาพสังคมที่ปกครองฉันท่อกับลูกศุดขึ้นมาในมโนนึกของข้า ข้าเห็นภาพบรรพบุรุษพากันมาที่นี้เพื่อแสวงหาสัมพันธไมตรีและเกี่ยวพาราสีหญิงสาว

(ถนอมนวล โอเจริญ : 18)

ในเวลาเดียวกัน แวร์เธอร์ประจักษ์ว่า มนุษย์ในสังคมมีสถานะไม่เท่าเทียมกัน และเขาเศร้าใจที่เห็นว่า ผู้ที่มีสถานะทางสังคมเหนือกว่ามักดูถูกผู้ที่มีสถานะต่ำกว่า ดังเช่นในจดหมายลงวันที่ 15 พ.ค.

Nur fühlte ich, was ich schon oft bemerkt habe, auf das lebhafteste : Leute von einigem Stande werden sich immer in kalter Entfernung vom gemeinen Volke halten, als glaubten sie durch Annäherung zu verlieren....

(Goethe : 10 – 11)

ข้ารู้สึกเจ็บปวดใจอย่างยิ่งในสิ่งที่เห็นมาก่อนหน้านี้ กล่าวคือ ผู้คนที่มิฐานะตำแหน่งสูงมักทำตัวเฉยชา ไม่ยอมคบหาสมาคมกับคนธรรมดาสามัญ ราวกับว่าจะสูญเสียบางสิ่งถ้าอยู่ใกล้พวกนั้น

(ถนอมนวล โอเจริญ : 20)

สิ่งที่แวร์เนอร์เห็นว่าเป็นการทำลายจิตวิญญาณและความรู้สึกในหัวใจของมนุษย์อย่างยิ่ง ได้แก่ แนวคิดของคนส่วนใหญ่ในสังคมที่ชอบแยกวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ออกจากกัน เป็นชีวิตส่วนตัวและชีวิตการทำงาน ดังเช่นในจดหมายลงวันที่ 26 พ.ค. ที่แวร์เนอร์บรรยายความรู้สึกไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของผู้คนในสังคมที่ทำอะไรเห็นแต่ประโยชน์หรือความถูกต้องมากกว่าการกระทำด้วยหัวใจ

Es ist damit wie mit der Liebe. Ein junges Herz hängt gern an einem Mädchen, bringt alle Stunden seines Tages bei ihr zu, verschwendet alle seine Kräfte, all sein Vermögen, um ihr jedem Augenblick auszudrücken, daß er sich ganz ihr hingibt. Und da käme ein Philister, ein Mann, der in einem öffentlichen Amte steht, und sagte zu ihm : 'Feiner junger Herr ! Lieben ist menschlich, nur müßt Ihr menschlich lieben ! Teilet Eure Stunden ein, die einen zur Arbeit, und die Erholungsstunden widmet Eurem Mädchen. Berechnet Euer Vermögen, und was Euch von Eurer Notdurft übrig bleibt, davon verwehrt' ich Euch nicht, ihr ein Geschenk, nur nicht zu oft, zu machen, etwa zu ihrem Geburts - und Namenstage etc.' – Folgt der Mensch, so gibt's einen brauchbaren jungen Menschen, und ich will selbst jedem Fürsten raten, ihn in ein Kollegium zu setzen ; nur mit seiner Liebe ist's am Ende, wenn er ein Künstler ist, mit seiner Kunst.

(Goethe : 15 – 16)

มันเหมือนดังความรัก เด็กหนุ่มผู้หนึ่งหลงรักสาวน้อยนางหนึ่งอย่างหมดใจ ทุกเวลาที่เขาอยู่กับนาง ทั้งร่างกายแรงใจและทรัพย์สินต่างๆ ได้มอบให้นางจนหมดสิ้น ทั้งนี้เพียงปรารถนาจะแสดงให้เห็นนางรู้ว่า เขามอบทุกสิ่งแก่นางทุกชั่วขณะจิต วันหนึ่งมีชายคนหนึ่งรับราชการตำแหน่งใหญ่โตแต่มีความคิดคับแคบเดินผ่านมา แล้วกล่าวกับเด็กหนุ่มผู้นี้ว่า

'พ่อหนุ่มน้อย การรักกันนั้นเป็นเรื่องของมนุษย์ แต่เจ้าควรทำตัวให้เป็นมนุษย์ด้วยยามรักกัน เจ้าควรแบ่งเวลาส่วนหนึ่งให้การทำงาน ส่วนเวลาพักผ่อนควรมอบให้คู่รักของเจ้า จงคิดคำนวณเงินทองของเจ้าให้ถี่ และใช้จ่ายสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตประจำวันของเจ้าเสียก่อน ที่เหลือจากนั้นขำไม่ห้ามให้เจ้าซื้อของกำนัลแก่คู่รักของเจ้า แต่พึงระวังว่าอย่า

กำหนดของให้นางบอญัก ควรให้เฉพาะวันเกิดหรือไม่กี่วันตั้งชื่อ หรือเฉพาะกรณีพิเศษเท่านั้น'

ถ้าหนุ่มน้อยผู้นี้เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำแนะนำแล้วไซ้ เราจะได้เด็กหนุ่มที่ใช้การได้และมีประโยชน์ต่อสังคมคนหนึ่ง ข้าจะแนะนำเจ้าครองเมืองทุกองค์ให้ทรงแต่งตั้งเด็กหนุ่มผู้นี้ไปรับราชการในกระทรวง แต่ในขณะที่เดียวกันความรักของเขาจะถึงจุดจบ หากแม้เขาเป็นศิลปิน ศิลปะของเขาก็จะถึงจุดจบด้วยเช่นกัน

(ถนอมนวน โอเจริญ : 28 – 29)

สำหรับแวร์เซอร์ความรักคือความดีงามและเป็นสิ่งที่มีค่าสูงสุดซึ่งมนุษย์ควรให้ความสำคัญมากกว่างานประจำที่น่าเบื่อหน่าย ชีวิตของเขาเป็นอิสระและไม่ชอบอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของผู้ใด และการทำงานเพื่อหาเงินหรือเพื่อเพียงชื่อเสียงเกียรติยศโดยไม่ใส่ใจความต้องการในใจของตนเองนั้นเป็นเรื่องโง่เขลา ดังในจดหมายลงวันที่ 20 ก.ค.

Eure Idee will noch nicht die meinige werden, daß ich mit dem Gesandten nach *** gehen soll. Ich liebe die Subordination nicht sehr... Meine Mutter möchte mich gern in Aktivität haben, sagst du, das hat mich zu lachen gemacht. Bin ich jetzt nicht auch aktiv, und ist's im Grunde nicht einerlei, ob ich Erbsen zähle oder Linsen ? Alles in der Welt läuft doch auf eine Lumperei hinaus, und ein Mensch, der um anderer willen, ohne daß es seine eigene Leidenschaft, sein eigenes Bedürfnis ist, sich um Geld oder Ehre oder sonst was abarbeitet, ist immer ein Tor.

(Goethe : 40)

ข้าไม่เห็นด้วยกับความคิดของท่านและของแม่ที่ว่า ข้าควรติดตามอัศวราชทูตไปที่เมือง ... เท่าใดนัก ข้าเกลียดการอยู่ใต้บังคับบัญชาของผู้อื่น ... การที่ท่านบอกว่า แม่อยากเห็นข้าทำงานทำการอะไรสักอย่างหนึ่งนั้น ข้ารู้สึกขบขันมาก เวลานี้ข้ายังมีได้ทำงานอะไรอยู่ดอกหรือ มันต่างกันละหรือ

ไม่ว่าขณะนั้นข้ากำลังนับเมล็ดถั่วลิ้นเตาหรือเมล็ดถั่วแดง ทุกสิ่งในโลกนี้ ล้วนมุ่งไปสู่การกระทำอันไร้สาระทั้งสิ้น ใครก็ตามที่ทำทุกอย่างเพื่อคนอื่น หรือมุ่งทำงานหนักเพื่อเงินหรือชื่อเสียงเพียงอย่างเดียวโดยไม่ใส่ใจความต้องการหรือทำตามความปรารถนาในใจของคนเลยนั้น จัดได้ว่าเป็นคนโง่ เวลาเบาปัญญา

(ถนอมนวล โอเจริญ : 67)

จะเห็นได้ว่าแวร์เธอร์มีมุมมองและแนวคิดเกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตและการทำงานแปลกแยกไปจากแนวคิดของคนอื่นในสังคมรอบตัวซึ่งสร้างความทุกข์ในใจให้แก่แวร์เธอร์ เขาพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพของสังคมโดยเข้าทำงานกับขุนนางผู้หนึ่ง แต่เมื่อเขามาพบกับคนในสังคมชั้นสูงที่คอยแก่งแย่งชิงตำแหน่งและแบ่งแยกคนตามยศฐาบรรดาศักดิ์ อีกทั้งชอบโอ้อวดฐานะกัน และฟางเส้นสุดท้ายเมื่อเขาได้รับการดูหมิ่นจากสังคมจอมปลอมเหล่านั้น ทำให้ความทุกข์ในใจที่ฝังหวังจากความรักอยู่แล้วต้องมาถูกกระหน่ำซ้ำเติมด้วยการถูกนิทหาว่าร้ายและดูหมิ่นจากคนในสังคมอีก เขาได้เขียนบรรยายความรู้สึกให้วิลเฮล์มฟังดังนี้

... ich höre, daß meine Neider nun triumphieren und sagen : da sähe man's, wo es mit den Übermütigen hinausginge, die sich ihres bißchen Kopfs überhoben und glaubten, sich darum über alle Verhältnisse hinaussetzen zu dürfen, und was des Hundegeschwätzes mehr ist – da möchte man sich ein Messer ins Herz bohren ; denn man rede von Selbständigkeit was man will, den will ich sehen, der dulden kann, daß Schurken über ihn reden, wenn sie einen Vorteil über ihn haben ; wenn ihr Geschwätze leer ist, ach da kann man sie leicht lassen

(Goethe : 69)

ข้าได้ยินมาว่า ผู้ที่อิจฉาข้าต่างคือกตใจในชัยชนะของตน พร้อมกับพูดว่าคราวนี้ได้เห็นกันแล้วว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างกับผู้ที่หยิ่งยโส มีสติปัญญาเพียงน้อยนิดแต่มาอวดทะนงตัวและคิดว่าตนเองมีสิทธิที่จะปฏิบัติตนออกนอก

กฎระเบียบของสังคมอย่างไรก็ได้ และได้ค้นหาเหลวไหลไร้สาระอีกมากมาย ข้าอยากจะทำมิดที่มลงกลางหัวใจ คนเราจะหลุดถึงความเป็นตัวของตัวเองอย่างไรก็ได้ แต่จงชี้ให้เห็นคนสักคนซึ่งสามารถอดทนต่อการกล่าวร้ายป้ายสีของคนสารเลวที่มีสถานะเหนือกว่าได้ นอกเสียจากคำพูดเหล่านั้นไร้สาระอย่างสิ้นเชิง เขาจึงไม่สนใจไยดี

(ถนอมนวล โอเจริญ : 116)

มิใช่เฉพาะอุปนิสัยขิงดีขิงเด่น จอมปลอม และชอบถูกผู้ที่มีสถานะต่ำกว่าทางสังคมของคนชั้นสูงเท่านั้นที่สร้างความไม่พอใจให้แก่แวร์เนอร์ ความละเอียดถี่ถ้วนทุก ๆ เรื่องและความโง่เขลาเบาปัญญาของผู้มีการศึกษาก็สร้างความทุกข์ให้แก่แวร์เนอร์มาก ดังเช่นข้อความในจดหมายลงวันที่ 24 ธ.ค. 1771

Da möchte ich des Teufels werden. Kein Und, kein Bindewörtchen darf außenbleiben, und von allen Inversionen, die mir manchmal entfahren, ist er ein Todfeind ; wenn man seinen Period nicht nach der hergebrachten Melodie heraborgelt, so versteht er gar nichts drin. Das ist ein Leiden, mit so einem Menschen zu tun zu haben.

(Goethe : 61)

ข้าหมดความอดทน ห้ามตัดคำว่า 'และ' หรือคำสันธานเชื่อมคำได้ออกเลยแม้แต่หนึ่งคำ การที่ข้าชอบสลบตำแหน่งของคำในประโยคบ้างในบางครั้งนั้นเขาเกลียดมากที่สุด ถ้าเราไม่ปรับประโยคให้ตรงกับขนบการใช้ภาษาของทางการแล้วไซ้ เขาไม่มีวันเข้าใจอะไรทั้งสิ้น ช่างเป็นทุกข์เหลือเกินที่ต้องทำงานกับคนประเภทนี้

(ถนอมนวล โอเจริญ : 105)

เราจะเห็นได้ว่าในโลกกว้างใบนี้ไม่มีพื้นที่ใดที่สร้างความพึงพอใจให้แก่แวร์เนอร์ได้ ไม่ว่าที่บ้านหรือในสังคมรอบด้าน เขารู้สึกทุกข์เพราะเขารู้สึกแปลก

แยกกับผู้คน แม้กระทั่งการแสดงออกด้วยการใช้ภาษาของเขาก็แปลกแยกต่อชนบ
การใช้ภาษาของคนส่วนใหญ่ สำหรับเขาคงเหลือแต่ความหวังในความรักเท่านั้นที่
อาจจะช่วยให้เขาอยู่ในโลกต่อไปได้ แต่แวร์เนอร์ก็ต้องสิ้นหวังเพราะการครอบครอง
สิทธิ์เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ พลังในใจที่คิดจะต่อสู้กับความทุกข์ที่กระหน่ำมาอย่าง
หนักซ้ำแล้วซ้ำอีกนั้นค่อยๆแห้งเหือดลง การตัดสินใจดับทุกข์นานัปการจึงเป็นทาง
ออกทางเดียวของแวร์เนอร์เท่านั้น

เส้นทางชีวิตอันรันทดของแวร์เนอร์เปรียบได้กับละครโศกนาฏกรรมที่ตั้ง
ผู้ชมหรือผู้อ่านให้เข้าไปมีอารมณ์รู้สึกร่วมไปกับชะตากรรมของตัวเอกที่ละน้อย ทั้ง
ร่วมสุขและร่วมทุกข์ สงสารและเห็นใจ บางเวลาก็รู้สึกขุ่นข้องใจว่าเหตุใด เวิร์เนอร์
จึงเป็นเช่นนั้น ตัวละครในละครโศกนาฏกรรมกรีกมักพบจุดจบอันโศกเศร้าซึ่งส่วน
ใหญ่มาจากการกระทำจากเทพเจ้า มิใช่มาจากการกระทำหรือความผิดพลาดของตน
เอง การที่ตัวละครต้องตายเช่นนั้นสร้างอารมณ์สะเทือนใจให้แก่ผู้ชม ผู้ชมจึงรำไห่
ขณะเดียวกันก็เกิดความโล่งทางอารมณ์หรือได้ชำระจิตใจไม่สบายหรือจิตใจที่หวาด
กลัวไปกับการร้องไห้ นั้น ผู้เขียนเห็นว่าแวร์เนอร์ประสบชะตากรรมอันชวนเศร้า
เพราะเขาพ่ายแพ้แก่จิตใจตนเองและพ่ายแพ้ต่อสังคม แล้วการพ่ายแพ้ที่เกิดจากการ
กระทำของเขาเองหรือไม่ อาจมีผู้ตอบและตั้งคำถามในเวลาเดียวกันว่า ใช่สิ แล้ว
ทำไมไม่ลุกขึ้นมาต่อสู้เอาชนะจิตใจตนเองให้ได้และพาดพิงกับคนหมู่มากในสังคม
จอมปลอมนั้นสิ ผู้เขียนคิดว่าแวร์เนอร์อ่อนไหวและพ่ายแพ้เพราะเกิดล้ายุคและล้า
เวลากับผู้อื่นในสังคม ชะตากรรมได้กำหนดให้เขาต้องมาพบสิ่งที่ทำให้เขาทุกข์ ซึ่ง
เขามิอาจหลีกเลี่ยงได้ ด้วยเหตุนี้ความโศกของแวร์เนอร์จึงกระทบใจผู้อ่าน ทำให้ผู้
อ่านรำไห่แจกเช่นกับจุดจบของตัวละครเอกในละครโศกนาฏกรรมของกรีกที่สร้าง
ความสะเทือนใจและชำระจิตใจของผู้ละคร

กล่าวโดยสรุป ความทุกข์ระทมของตัวละครแวร์เนอร์มาจากบุคลิกภาพและ
ธรรมชาติส่วนตัวซึ่งมีความรู้สึกอ่อนไหวและเต็มไปด้วยพลังแห่งหัวใจ และมาจาก
มโนทัศน์ทางปรัชญาและกรอบทางสังคมซึ่งมองเห็นสถานการณ์ดำรงอยู่ของมนุษย์
อยู่ในสภาวะที่มีขอบเขตจำกัด มนุษย์ไม่มีความสามารถที่จะเปลี่ยนชะตากรรมด้วย

พลังของตนเอง มีหน้าที่ยังสร้างกรอบระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมมากระหน่ำชะตากรรมของตนยิ่งขึ้นไปอีก แม้แต่ศาสนาซึ่งเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณยังมีอาจช่วยสัตว์โลกอย่างแวร์เนอร์ได้ยามที่เขาต้องการ การที่เขาทำให้และกล่าวว่า “พระเจ้าของข้าพระองค์ พระเจ้าของข้าพระองค์ ไฉนทรงทอดทิ้งข้าพระองค์เสีย” จึงสะท้อนใจผู้อ่านร่วมสมัยผู้ซึ่งมีประสบการณ์และสำนึกความจริงข้อนี้ยิ่งนัก การจบชีวิตลงด้วยตนเองเท่ากับประกาศว่า เขาเป็นอิสระจากความทุกข์และอิสระจากชะตากรรมที่อยู่ในความขัดแย้งระหว่างจิตสำนึกกับแรงปรารถนา และระหว่างชีวิตรักกับศีลธรรมซึ่งเป็นเหมือนกรงที่กักขังเขาไว้ ความทุกข์ของแวร์เนอร์จึงลงدامในแง่ที่ปลุกสำนึกของผู้อ่านให้ตระหนักถึงคุณค่าของอารมณ์และความรัก และให้ผู้อ่านหันย้อนกลับมาสำรวจความต้องการในใจของตนเอง

สุนทรียศาสตร์การนำเสนอบทโศก

แก่นเรื่องความทุกข์โศกของตัวละครยากที่จะปรากฏเด่นชัดหากผู้ประพันธ์ขาดสุนทรียศาสตร์ในการนำเสนอ สำหรับนวนิยายเรื่องนี้ เกอเธ่ได้แสดงให้เห็นชัดว่า คำกล่าวมาข้างต้นถูกต้อง เขามีวิธีการนำเสนอสุนทรียะทางการประพันธ์ดังนี้

1. การซ้ำเสียงของคำ (phoneme)

ในวิชาภาษาศาสตร์ หน่วยย่อยที่สุดของภาษาคือหน่วยเสียง แต่ละหน่วยเสียงไม่มีความหมายของตนเอง แต่ทว่าขึ้นอยู่กับบริบทของเสียงที่อยู่ในคำ “ในการสื่อสาร ผู้ส่งสารและผู้รับสารจำเป็นต้องตกลงรับรู้ร่วมกันว่ากลุ่มของเสียงนั้นมีความหมายอย่างไร” (ดวงกมล จิตรจันทน์ 2541 : 15) เกอเธ่ใช้ลีลาการเขียนโดยเน้นการซ้ำหน่วยเสียงพยัญชนะต้นเพื่อให้งานร้อยแก้วของเขาได้วรรคและความหมายตามบรรยากาศที่เขาต้องการ หากบรรยากาศสดชื่น เสียงและถ้อยคำที่ใช้สัมพันธ์กัน ได้ยินแล้วไพเราะดุจดังกวีนิพนธ์ ดังเช่น

Wenn das liebe Tal um mich dampft, und die hohe Sonne an der Oberfläche
der undurchdringlichen Finsternis meines Waldes ruht,...

(Goethe : 9)

ในตัวอย่างที่ยกมานี้ เกอเธ่ใช้พยัญชนะต้นของคำที่ออกเสียง /d/ ติดต่อกันหรือห่างกันเล็กน้อยซ้ำกัน เพื่อเวลาอ่านจะได้มีจังหวะคล้องจอง จัดได้ว่าเป็นกลวิธีการทำให้ตัวบทมีสุนทรียะประเภทหนึ่ง แต่เกอเธ่ไม่ได้ใช้การซ้ำพยัญชนะต้นเพื่อให้ไพเราะเท่านั้น หากว่าต้องการให้ผู้อ่านได้อารมณ์สะท้อนใจตามเสียงของคำที่ได้ยินด้วย ดังเช่น

Zu hören von Gebirge her, im Gebrülle des Waldstroms, halb verwehtes Ächzen der Geister aus ihren Höhlen, und die Wehklagen des zu Tode sich jammernden Mädchens, um die vier moosbedeckten, grasbewachsenen Steine des Edelfallen, ihres Geliebten.

(Goethe : 82)

เห็นได้ว่าเกอเธ่ตั้งใจซ้ำหน่วยเสียง /h/ และ /g/ เพื่อสร้างบรรยากาศให้ได้ยินเสียงคล้ายเสียงพึมพำของเหล่าสตรีที่สูญเสียคู่รักของนางไป ผู้เขียนไม่อาจถ่ายทอดการสัมผัสของพยัญชนะต้นมาเป็นภาษาไทยโดยหาคำที่มีตัวสะกดและมีความหมายใกล้เคียงกับภาษาเยอรมันได้ การถ่ายทอดจึงเป็นการถ่ายทอดเฉพาะความหมายและเลือกคำที่มีจังหวะและน้ำเสียงคล้ายกับตัวบทเท่านั้น

2. การซ้ำคำหรือประโยค

เกอเธ่พิถีพิถันในการเลือกใช้เสียงและคำอย่างประณีตบรรจงเพื่อให้สื่ออารมณ์และบรรยากาศตามที่ต้องการ การซ้ำคำหรือประโยคทั้งประโยคมีอยู่บ่อยครั้งในนวนิยาย ดังเช่น

การซ้ำคำ

Nein, Lotte, nein – Wie kann ich vergehen ? Wie kannst du vergehen ? Wir sind ja ! – Vergehen !

(Goethe : 116)

หรือซ้ำประโยค

Was man ein Kind ist ! Was man nach so einem Blicke gereizt ! Was man ein Kind ist....

(Goethe : 36)

ลักษณะการเขียนเช่นนี้สามารถสะท้อนสภาพจิตใจที่วุ่นของตัวละครเอกได้อย่างดี ทำให้ผู้อ่านซึมซับและมีความรู้สึกที่ว่าวนคล้ายตามความรู้สึกของแวร์เนอร์ไปที่ละน้อย ขณะเดียวกันก็รู้สึกสงสารแวร์เนอร์ไปด้วย

3. การใช้โครงสร้างประโยคไม่สมบูรณ์

ในนวนิยายเรื่อง "แวร์เนอร์ระทม" เกอเธ่นิยมใช้ลีลาการเขียนที่มีโครงสร้างประโยคไม่สมบูรณ์เพื่อแสดงให้เห็นสภาวะจิตใจของตัวละครที่กำลังมีความรู้สึกบางอย่างในใจอย่างท่วมท้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายภาษาพูด ลีลาการเขียนเช่นนี้สร้างความรู้สึกร่วมให้แก่ผู้อ่านได้อย่างมาก โดยเฉพาะผู้อ่านร่วมสมัย เนื่องจากลักษณะการเขียนเช่นนี้ตรงกับค่านิยมของวัยรุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เช่น ลีลาการเขียนแบบ Aposiopèse ซึ่งแปลตามคำในภาษากรีกว่า การหยุดพูดแบบกระทันหัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

Ich riß mich von ihr weg, und – Gott ! Du siehst mein Elend, und wirst es enden.

(Goethe : 92)

ข้าวิ่งหนีไปจากนาง – พระเป็นเจ้า พระองค์ทรงเห็นความทุกข์ของข้า และพระองค์จะจัดทุกขให้ข้า

(ถนอมนวล โอเจริญ : 165)

หรือลีลาการเขียนที่ละข้อความบางส่วนไว้ (Ellipse) เพื่อให้เห็นว่าผู้พูดมีความคับแค้นใจ ดังตัวอย่าง

Sie liegen ! O, wenn ich Fürst wäre ! Ich wollte die Pfarrerin, den Schulzen und die Kammer – Fürst ! – Ja wenn ich Fürst wäre...

(Goethe : 81)

ดูสิ ขณะนี้ฉันไม่วางเรียงรายกันอยู่ นี่หากข้าเป็นเจ้าครองเมือง ข้าคงจะทำให้ภรรยาบาทหลวง นายกเทศมนตรีและกรมคลัง -- เอ ! หากข้าเป็นเจ้าผู้ครองเมือง -

(ถนอมนวล โอเจริญ : 141)

4. การใช้อุปมาอุปไมย (metaphor) และการเปรียบเทียบแบบประชดประชัน (irony)

ตามคำนิยามของดวงมน จิตรจำนงค์ "ความเปรียบอิงแนวเทียบหรือบางแห่งเรียกว่า อุปมาอุปไมย คือ ความเปรียบแสดงลักษณะของสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยกล่าวถึงอีกสิ่งหนึ่งแทน เพื่ออิงความหมายจากสิ่งนั้นให้โยงไปยังสิ่งที่ประสงค์จะอธิบาย" (ดวงมน จิตรจำนงค์ 2541 : 125)

เกอเธ่ใช้อุปมาอุปไมยในการพรรณนาให้เห็นภาพความรู้สึกที่มีอยู่ในใจของตัวละคร ซึ่งมีผลทำให้สะท้อนใจผู้อ่าน ดังตัวอย่างเช่น

Manchmal ergreift mich's ; es ist nicht Angst, nicht Begier – es ist ein inneres, unbekanntes Toben, das meine Brust zu zerreißen drohte, das mir die Gurgel zupreißt.

(Goethe : 98)

บางเวลาข้ารู้สึกเหมือนบางอย่างมารุมเร้า มันไม่ใช่ความกลัวและไม่ใช้ความต้องการใดๆ มันคือพายุโหมภายในอันรุนแรงและไม่คุ้นเคย ซึ่งหมายจะฉีกอกและปิดคอหอยของข้า

(ถนอมนวน โอเจริญ : 174)

จะเห็นได้ว่าคำเปรียบ "Toben" ว่าพายุโหม ให้ภาพแห่งความรู้สึกรุนแรงภายในใจคล้ายพายุที่โหมมาอันน่าหวาดหวั่นและสะพรึงกลัว ภาพเปรียบเช่นนี้สร้างอารมณ์สุนทรียะและเร้าอารมณ์สะเทือนใจให้แก่ผู้อ่าน นอกจากอุปลักษณะแล้ว เกอเธียังใช้วิธีการเปรียบเทียบแบบประชดประชันซึ่งสามารถแสดงความรู้สึกและน้ำเสียงของตัวละครที่ต้องการวิพากษ์วิจารณ์แถมสมเพชชะตากรรมของมนุษย์ดังเช่น

Wenn du fragst, wie die Leute hier sind, muß ich dir sagen : wie überall ! Es ist ein einförmiges Ding um das Menschengeschlecht. Die meisten verarbeiten den größten Teil der Zeit, um zu leben, und das bißchen, das ihnen von Freiheit übrig bleibt, ängstigt sie so, daß sie alle Mittel aufsuchen, um es los zu werden. O Bestimmung des Menschen !

(Goethe : 11)

ถ้าท่านถามข้าว่าผู้คนที่นี่เป็นอย่างไร ข้าก็ต้องตอบว่า ก็เหมือนกับที่อื่นทุกแห่งนั่นแหละ เผ่าพันธุ์มนุษย์มีรูปแบบเดียว มนุษย์ส่วนใหญ่ใช้เวลาเกือบทั้งหมดทำมาหากิน ครั้นเมื่อมีเวลาว่างเหลืออยู่น้อยนิด พวกเขาก็วิตกกังวลจนต้องคิดหาหนทางจัดเวลาส่วนที่เหลือให้หมดไป นี่แหละชะตากรรมของมนุษย์

(ถนอมนวน โอเจริญ : 22)

5. การนำเสนอบทโศกผ่านธรรมชาติ ศาสนา และวรรณศิลป์

สิ่งที่เด่นที่สุดในการนำเสนอบทโศกของเกอเธ่อยู่ที่วิธีการนำธรรมชาติ ศาสนา และวรรณศิลป์มาเป็นสื่อสะท้อนให้เห็นความรู้สึกและชะตากรรมอันชวนเศร้าของแวร์เธอร์ การบรรยายทัศนียภาพภายนอกสอดคล้องกับอารมณ์หดหู เศร้าหมอง ดังเช่นข้อความในจดหมายลงวันที่ 18 ส.ค.

Ungeheure Berge umgaben mich, Abgründe lagen vor mir, und Wetterbäche stürzten herunter, die Flüsse strömten unter mir, und Wald und Gebirg erklang ; und ich sah sie wirken und schaffen ineinander in den Tiefen der Erde, alle die unergründlichen Kräfte ; und nun über der Erde und unter dem Himmel wimmeln die Geschlechter der mannigfaltigen Geschöpfe.

(Goethe : 52)

ขุนเขาอันน่าสะพรึงกลัวตั้งตระหง่านอยู่รายล้อมข้า ณ เบื้องหน้าคือเหวลึกและน้ำป่าไหลโถมลงมาจากภูเขา ส่วนลำธารน้ำไหลเชี่ยวไกรกอยู่เบื้องล่าง ทั้งป่าและขุนเขาดังกั้วาน ข้ามองเห็นพลังอันลึกลับกำลังทำงานประสานกันอยู่ใต้พื้นดินเบื้องล่าง ส่วนพื้นผิวเบื้องบนได้ท้องฟ้า มวลสัตว์หลากหลายเพศพันธุ์บินวนเวียนไปมา ทุกแห่งเต็มไปด้วยรูปร่างต่างๆนับพัน

(ถนอมนวล โอเจริญ : 86)

ภาพบรรยายกาศของธรรมชาติที่บรรยายในตัวอย่างเป็นภาพของป่าเขาและลำธารที่น่าหวาดกลัวอันมีพลังทำลายชีวิตและทรัพย์สินของผู้คน ทั้งๆที่แต่เดิมเมื่อครั้งแวร์เธอร์มีความสุข สถานที่แห่งเดียวกันนี้ดังงามและอุดมสมบูรณ์เปรียบประหนึ่งสรวงสวรรค์ ซึ่งแวร์เธอร์ยอมรับตั้งแต่ตอนเริ่มต้นของจดหมายของวันที่ 18 ส.ค.ว่า "ธรรมชาติซึ่งดลบันดาลให้ข้ามีความสุขและรู้สึกอบอุ่นเต็มอ้อมในหัวใจ อีกทั้งได้สรรค์สร้างทุกสิ่ง ณ ที่นี้โดยรอบให้เป็นดังเช่นสรวงสวรรค์นั้น มาบัดนี้ธรรมชาติได้กลายเป็นผู้สร้างทุกข์และเป็นเสมือนวิญญาณคอยทรมานข้าไปทั่วทุกแห่งจนสุดที่จะทนได้" ด้วยเหตุที่แวร์เธอร์เศร้าหมองและมีความทุกข์ สายตาที่เขามอง

ธรรมชาติจึงเต็มไปด้วยความหดหูเศร้าหมอง เมื่อสภาพจิตใจเป็นสีเทา บรรยากาศภายนอกก็มีสีเทาด้วยเช่นกัน ศิลปะการบรรยายให้เห็นภาพและสื่ออารมณ์เช่นนี้เป็นศิลปะที่มุ่งสุนทรียศาสตร์ของการรับรสนาน ซึ่งเห็นได้ชัดว่าเกอเธ่ประสบความสำเร็จเพราะสามารถสร้างความสะเทือนใจให้ผู้อ่านเป็นอย่างดี

ในบทความนี้ผู้เขียนไม่ลงเียงในรายละเอียดเรื่องแก่นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างความรักและศาสนาในบริบทของคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพราะจะออกนอกประเด็นหลักที่ต้องการจะกล่าวถึง สิ่งที่ต้องการจะชี้ให้เห็นคือ การที่เกอเธ่เปรียบเทียบความทุกข์ทรมานของแวร์เธอร์เหมือนดังความทุกข์ทรมานของพระเยซู โดยนำพระวจนะในพระคริสตธรรมคัมภีร์มาอ้างเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจสภาวะทางจิตใจของแวร์เธอร์ หรือการที่เกอเธ่เปรียบเทียบการตายของแวร์เธอร์เหมือนกับการเสียสละพระชนม์ชีพของพระเยซูก็เพราะต้องการชี้ให้เห็นว่าแวร์เธอร์ต้องการตายเพื่อความรักอันยิ่งใหญ่และเพื่อเป็นอิสระจากสภาวะที่เป็นทุกข์ ดังเช่นข้อความในจดหมายลงวันที่ 15 พ.ย.

Was ist es anders als Menschenschicksal, sein Maß auszuleiden, seinen Becher auszutrinken ? – Und ward der Kelch dem Gott vom Himmel auf seiner Menschenlippe zu bitter, warum soll ich groß tun und mich stellen, als schmeckte er mir süß ? Und warum sollte ich mich schämen, in dem schrecklichen Augenblick, da mein ganzes Wesen zwischen Sein und Nichtsein zittert, da die Vergangenheit wie ein Blitz über dem finstern Abgrunde der Zukunft leuchtet und alles um mich her versinkt und mit mir die Welt untergeht ? Ist es da nicht die Stimme der ganz in sich gedrängten, sich selbst ermangelnden und unaufhaltsam hinabstürzenden Kreatur, in dem inneren Tiefen ihrer vergebens aufarbeitenden Kräfte zu knirschen : „Mein Gott ! mein Gott ! warum hast du mich verlassen ?“ Und soll' ich mich des Ausdruckes schämen, sollte mir es vor dem Augenblicke bange sein, da ihm der nicht entging, der die Himmel zusammenrollt wie ein Tuch ?

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Goethe : 86)

ชะตากรรมของมนุษย์ไม่มีอะไรมากไปกว่าการทนทุกข์ให้ถึงขีดสุด และการตีมนำในด้วยจนหมด – และถ้าด้วยนั้นพระบุตรทรงพิสูจน์แล้วว่ามัน

ชมเกินไปสำหรับริมฝีปากของพระองค์ แล้วโฉนตัวข้าจะอวดอ้างและทำ
 ประหนึ่งว่าฉันมีรสหวานเล่า โฉนข้าควรรู้สึกละเอียดในช่วงเวลาอันน่า
 หวาดกลัว ขณะที่ตัวตนของข้ากำลังสั่นคลอนอยู่ระหว่างความเป็นกับ
 ความตาย และในขณะที่ความทรงจำในอดีตเป็นเสมือนสายฟ้าแปลบ
 แปลบอยู่เหนือหุบเขาแห่งอนาคตอันมืดมิด และขณะที่ทุกสิ่งรอบตัวกำลัง
 จมดิ่งและโลกทั้งโลกกำลังดับสลายไปพร้อมกับตัวข้าด้วยเล่า นี่มิใช่เสียง
 ของสัตว์โลกตัวหนึ่งซึ่งถูกผลักให้เข้าไปหาตนเอง แต่แล้วก็หาตนเองไม่
 พบ กลับสะดุดล้มลงอย่างไร้ที่พึ่ง ในเวลาเดียวกันก็พยายามรวบรวมพลัง
 จากส่วนลึกสุด แล้วร้องออกมาอย่างอ่อนแรงว่า 'พระเจ้าของข้าพระองค์
 พระเจ้าของข้าพระองค์ โฉนทรงทอดทิ้งข้าพระองค์เสีย' ข้าควรจะละเอียดที่
 กล่าวคำเช่นนั้นออกมาหรือ ข้าควรจะหวาดกลัวเสียวินาที่นั่นด้วยหรือ แม้
 แต่พระองค์ผู้ทรงม้วนท้องฟ้าได้จุฬามรยมยังไม่รอดพ้นเสียวินาที่นี้ได้เลย
 (ถนอมนวล โอเจริญ : 154 – 155)

ถ้าพิจารณาถึงการเขียนและการนำพระวจนะ^๑ ในพระคริสตธรรมคัมภีร์
 มาดัดแปลงให้เข้ากับบรรยากาศของนวนิยาย นับได้ว่าเกอเซ่ประสบความสำเร็จ
 อย่างมาก เพราะนอกจากลีลาการเขียนจะราบรื่น อ่านแล้วชวนเศร้ากับชะตาชีวิต
 ของ แวร์เธอร์แล้ว ยังมีความไพเราะและ ลุ่มลึกด้วยแนวคิดเชิงปรัชญาอีกด้วย

เช่นเดียวกันกับที่ฉากของธรรมชาติแปรเปลี่ยนไปตามสภาพอารมณ์และ
 จิตใจของตัวละคร การนำเสนอวรรณศิลป์ในนวนิยายก็มิ้นยแผ่และมีความหมาย
 สำคัญต่อเนื้อเรื่อง ดังที่กล่าวมาแล้วว่าแวร์เธอร์เลือกมอง เลือกนับถือศาสนา และ
 เลือกอ่านวรรณศิลป์ตามสภาวะจิตใจของตนเอง ยามเขาประสบความทุกข์ สิ่งที่เคย

* เกอเซ่ได้อ้างอิงและเลียนแบบพระวจนะจากพระคริสตธรรมคัมภีร์มาใส่ไว้ในจดหมาย
 ลงวันที่ 15 พ.ย. ดังนี้ ยอห์น 6 ข้อ 44 ยอห์น 6 ข้อ 65 มัทธิว 26 ข้อ 39 มัทธิว 27 ข้อ 46
 เพลงสดุดี 104 ข้อ 2 และอิสยาห์ 34 ข้อ 4

ชอบอ่านกลีบนำรำคาญ เช่น โฮเมอร์ แต่กลับหันมาหามหากาพย์ขวนเคร้าของออสเซียน โดยเฉพาะ “บทเพลงแห่งเซลมา” อันมีเนื้อหาเกี่ยวกับความตายและการจากไปของวีรบุรุษ และสตรีที่เป็นคู่รักมาร้องเพลงคร่ำครวญหวนหาคนรักผู้จากไป บทคร่ำครวญที่แวร์เธอร์อ่านให้ลือทเทฟังก่อนตายนั้นขวนเคร้าและบังเกิดความหดหู่ใจ ทั้งลือทเทและแวร์เธอร์ได้รำให้ร่วมกัน และประจักษ์ว่าชะตากรรมของเขทั้งสองคล้ายกับชะตากรรมของวีรบุรุษและสตรีในบทเพลงนั้น ตรงจุดนี้ผู้อ่านนวนิยายรู้สึกเศร้าใจและรำให้ส่งสารแวร์เธอร์และลือทเทไปด้วย อันยังผลให้เกิดสุนทรียะชำระจิตใจจากบทโคก ดังเช่นตัวอย่างต่อไปนี้

Aber wer sind die dort unten liegen auf der Heide ? – Mein Geliebter ? Mein Bruder ? – Redet, O meine Freunde ! Sie antworten nicht. Wie geängstet ist meine Seele ! – Ach sie sind tot ! Ihre Schwerter rot vom Gefechte ! O mein Bruder, mein Bruder, warum hast du meinen Salgar erschlagen ? O mein Salgar, warum hast du meinen Bruder erschlagen ? Ihr wart mir beide so lieb ! O du warst schön an dem Hügel unter Tausenden ! Es war schrecklich in der Schlacht. Antworte mir ! hört meine Stimme, meine Geliebten ! Aber ach, sie sind stumm, stumm auf ewig ! Kalt wie die Erde ist ihr Busen !

(Goethe : 105)

แต่ใครกันหนออยู่เบื้องล่างบนทุ่งหญ้านั้น – คนรักของข้าและพี่ชายของข้า หรือ – พุดลี สหายของข้า ทำไมพวกเขาไม่ตอบ จิตใจของข้าหวาดกลัวยิ่งนัก – อ้อ! พวกเขาตายไปแล้ว ดาบของพวกเขาแดงด้วยเลือดจากการต่อสู้ โอ พี่ชายของข้า ทำไมต้องฆ่าซัลการ์ของข้าด้วย โอซัลการ์ของข้า ทำไมต้องฆ่าพี่ชายของข้าด้วย เจ้าทั้งสองต่างก็เป็นที่รักยิ่งของข้า เจ้าช่างงดงามเหลือเกินบนเนินเขาท่ามกลางคนนับพัน การต่อสู้ช่างน่ากลัวตอบข้าสิ ฟังเสียงของข้าสิ ผู้เป็นที่รักทั้งสองของข้า แต่ว่า โอ พวกเขานิ่งเฉย นิ่งนานเป็นนินทรณ์ หน้าอกของพวกเขาเย็บเฉียบราวพื้นดิน

(ถนนอมวอล โอเจอร์ญู : 188 – 189)

น้ำเสียงในบริบทตัวอย่างที่ยกมานั้นเศร้าสร้อยเพราะเอ่ยถึงชีวิตที่น่าเศร้าของสตรีนางหนึ่งชื่อโคลมา ผู้สูญเสียคู่รักด้วยน้ำมือของพี่ชาย และสูญเสียพี่ชายด้วยน้ำมือของคนรัก นางออกมาร่ำไห้คร่ำครวญว่าเหตุใดคนที่นางรักทั้งสองต้องประหัตประหารกัน ทำให้นางระทมทุกข์และมีชีวิตอยู่อย่างทรมานจิตใจเพียงลำพัง จะเห็นได้ว่าบทโศกของมหากาพย์ออสเซียนสะท้อนใจทั้งตัวละครในนวนิยายและผู้อ่านนวนิยาย ขณะเดียวกันก็เหมือนเป็นการบอกนัยให้ทราบล่วงหน้าว่าชะตากรรมของแวร์เนอร์คงต้องพบจุดจบเหมือนคู่รักของโคลมาในบทเพลงนั้น

ความมีเอกภาพระหว่างเนื้อหา รูปแบบ แนวคิดทางปรัชญาของนวนิยาย และกลวิธีการนำเสนอ ทำให้นวนิยายเรื่องนี้มีคุณค่าทางสุนทรียะ ผู้อ่านรู้สึกเศร้าและสะท้อนใจไปกับแวร์เนอร์ ผู้ดิ้นรนกระเสือกกระสนเพื่อไขว่หาความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างตัวตนและสังคม แต่ทว่าไร้ผล ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่านวนิยายเรื่องนี้มีลักษณะบทโศกเหมือนดังละครโศกนาฏกรรมของกรีกแต่ไม่มีตัวละครชั่วร้ายมาเป็นฝ่ายตรงกันข้าม ความงามของความโศกจึงอยู่ที่ตัวละครเอกมีทุกข์อันเกิดจากอารมณ์รุนแรงภายในจิตใจของตนเองและจากความขัดแย้งกับโลกภายนอกและหาทางออกให้แก่ตนเองไม่ได้ คงมีเพียงความตายเท่านั้นที่จะทำให้เขาเป็นอิสระจากความทุกข์ทั้งปวง และด้วยเหตุที่มนุษย์ไม่อาจกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ แต่มนุษย์สามารถกำหนดความตายด้วยตนเองได้ ความเป็นอิสระจึงบังเกิดขึ้น ณ จุดนี้ ผู้เขียนไม่ขอตั้งประเด็นว่าการคิดเช่นนี้สมควรหรือถูกต้องตามจริยธรรมและตามคำสั่งสอนของศาสนาประการใด เพราะมิใช่จุดประสงค์หลักของบทความนี้

อย่างไรก็ดี อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ความงามของบทโศกในนวนิยายเรื่องนี้เป็นความงามที่เกิดจากการนำเสนอความทุกข์ของตัวละครอย่างดงามอันก่อให้เกิดความสะท้อนใจแก่ผู้รับงาน และความสะท้อนใจนี้มาจากความเข้าใจและความสงสารตัวละครเอกที่ไม่มีทางออกของชีวิต ซึ่งทำให้ผู้อ่านหันกลับมามองดูตนเองและถูกคิดตามความคิดของแวร์เนอร์ พร้อมกับตั้งคำถามแก่ตัวเอง ดังเช่นลุดวิก ทีก ได้กระทำ ขณะเดียวกันก็รู้สึก “พึงพอใจโดยไม่มุ่งประโยชน์” ในความงามของบท

โตกนั้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่น่าสงสัยว่า เหตุใด "แวร์เธอร์" จึงเป็นนวนิยายยอดนิยมของผู้อ่านเยอรมันและผู้อ่านในยุโรปในคริสต์ศตวรรษที่ 18 และในเวลาต่อมาอีกเป็นเวลานาน

บรรณานุกรม

เอกสารปฐมภูมิ

Goethe, Johann Wolfgang von. *Die Leiden des jungen Werther*. In : Johann Wolfgang von Goethe Werke (1982). Hamburger Ausgabe Band 6 Romane und Novellen I, München : Deutscher Taschenbuch Verlag.

พระคริสตธรรมใหม่ ฉบับภาษาไทยและภาษาอังกฤษ. กรุงเทพมหานคร : องค์การกัมมิวนิสต์อินเทอร์เนชันแนลแห่งประเทศไทย, 1983.

ถนอมนวล โอเจริญ (ผู้แปล). **แวร์เธอร์ระทม**. กรุงเทพมหานคร : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2546.

เอกสารทุติยภูมิ

Blessin, Stefan. *Goethes Romane : Aufbruch in die Moderne*. Paderborn : Schöningh, 1996.

Blocker, H. Gene. *Philosophy of Art*. New York : Charles Scribner's sons, 1979.

Bozzi, Paola. *Ästhetik des Leidens : Zur Lyrik Thomas Bernhards*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1997.

Schneider, Jost. *Einführung in die moderne Literaturwissenschaft*. Bielefeld : Aisthesis Verlag, 2000.

Swales, Martin. *Goethe. The Sorrows of Young Werther*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987.

Witte und Schmidt (Hrsg.). *Goethe Handbuch Band 3 Prosaschriften*. Stuttgart, Weimar : Verlag J.B.Metzler, 1997.

<http://www.xrefer.com/entry/551222>

เจตนา นาควิษระ. "ข้อสังเกตว่าด้วยแนวคิดและวิถีคิดของคนไทยจากหลักฐานทางวรรณคดี." *รายงานผลการสัมมนาเรื่องวิถีคิดของคนไทย ครั้งที่ 1* 18 มี.ค. 2539 จัดโดยคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาปรัชญา ณ ห้องประชุมสารนิเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจตนา นาควิษระ. *ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี*. กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, 2521.

ชัตสนันท์ สินธุสิงห์ (บรรณาธิการ). *วรรณคดีทัศนศึกษา*. คณะจารย์คณะอักษรศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

ดวงมน จิตรจำนงค์. *สุนทรียภาพในภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2541.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมชาติ, 2541.

สุเชาวน์ พลอยชุม (ผู้แปลและเรียบเรียง). *ปัญหาและทฤษฎีว่าด้วยความงามและศิลปะ*. กรุงเทพมหานคร : โครงการตำราภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2534.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน). *การศึกษาวรรณคดีในแง่วรรณศิลป์*. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2533.

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย